

el-EMİRÜ'İ-KEBİR es-SÜNBAVÎ

(الأمير الكبير السنبأوى)

Ebû Abdillâh

Muhammed b. Muhammed

b. Ahmed es-Sünbâvî el-Mâlikî

(ö. 1232/1817)

Mâlikî fakihî ve nahiv âlimi.

Aslen Mağribli olup Zilhicce 1154'te (Şubat 1742) Mısır'ın Asyût eyaletine bağlı Menfelût kazasının Sünbû bucağında doğdu. Emîr lakabı, Yukarı Mısır'da emirlik görevini yürüten dedesi Ahmed'e ait olup kendisi de bu lakapla meşhur olmuştur. Emîr Muhammed küçük yaşta Kur'an'ı öğrendikten sonra kıraat tâlim etti. Dokuz yaşında ailesiyle birlikte Kahire'ye gitti ve ilk tahsiline Ezher'de başladı. Önce nahivle ilgili *Âcurrûmiyye* metnini ezberleyen Emîr Muhammed daha sonra meşhur âlimlerin ders halkalarına katıldı; Muhammed b. Muhammed el-Büleydî, Ali b. Ahmed el-Adevî es-Saîdî, Hifnî, Necmeddin el-Gîfî, Ahmed b. Hasan el-Cevherî gibi hocalardan fıkıh, akaid, tefsir, hadis ve mantık tahsili yaptı. Ayrıca Ezher'de İbn Süde et-Tâvûdî'den İmam Mâlik'in *el-Muvaţta'* adlı eserini okudu. Birkaç yıl yanında kaldığı Hasan b. İbrâhim el-Cebertî'den Hanefî fıkıhını öğrendi. Yine ondan ve talebesi Muhammed b. İsmâil en-Neferâvî'den astronomi, hendese ve felsefe dersleri aldı. Özellikle Arap dili ve edebiyatı ile fıkıh alanında zamanının ünlü âlimlerinden biri oldu. Şöhreti Mağrib ülkelerine yayıldı; bu ülkelerden öğrenciler gelip kendisinden ders aldılar. Şâzelî tarikatına intisap eden Emîr Muhammed 10 Zilkade 1232 (21 Eylül 1817) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Sultan Kayıtbay'ın sarayına yakın olan Şeyh Abdülvehhâb el-Afîfî'nin kabri civarına defnedildi.

Eserleri. Emîr Muhammed fıkıh, tefsir, tasavvuf, Arap dili ve edebiyatı alanlarında birçok eser telif etmiş olup başlıcaları şunlardır: 1. *el-Mecmû' fi'l-fıkḥ*. Mâlikî fıkıhına dair olup *Muḥtaşarü'l-Emîr* diye de anılan eser, Mâlikîler'in temel kaynaklarından olan *Muḥtaşarü'l-Ḥalîl* adlı kitapla aynı değerde sayılır. Müellif bu eserinde mezhepte tercih edilen görüşlere yer vermiştir. Kitap, yine kendisinin yaptığı bir şerh ve Hicâzî b. Abdülmuttalib el-Adevî tarafından yapılan başka bir şerhle beraber basılmıştır (Kahire 1281, 1304). 2. *Ḍav'ü's-şümû' alâ şerḥi'l-Mecmû'*. Yukarıdaki eserine yazmış olduğu şerhe kendisi tarafından yapılan hâşiyedir. Hicâzî el-Adevî'nin

el-Mecmû'a yaptığı hâşiyeye ile birlikte basılmıştır (Kahire 1304). 3. *el-Kevkebü'l-münîr* (Kahire 1321). Mâlikî fıkıhıyla ilgilidir. 4. *Maṭla'u'n-neyyireyn fî mâ yete'alleku bi'l-kudreteyn* (Kahire 1896). Bu eser de Mâlikî fıkıhına dairdir. 5. *Menâsikü'l-Emîr* (Kahire 1281). Hacla ilgilidir. 6. *Hâşiyeye 'alâ şerḥi'l-'Aşmâviyye* (Kahire 1279, 1281). Abdülbârî el-Aşmâvî'nin ibadetlere dair *el-Muḥaddimetü'l-'Aşmâviyye* adlı eserine İbn Türkî'nin yaptığı şerhin hâşiyesidir. 7. *el-Vazîfetü's-Şâzeliyye* (Muradâbâd 1887; Dimaşk 1302). Şâzeliyye tarikatının evrâdına dairdir. 8. *en-Nuḥbetü'l-behiyye fi'l-eḥâdisi'l-mekzûbe 'alâ ḥayri'l-beriyeye* (nşr. Zühayr eş-Şâviş, Beyrut 1409/1988). 9. *Hâşiyeye 'alâ İthâfî'l-mürîd* (Bulak 1282; Kahire 1300, 1309). Abdüsselâm el-Lekânî'nin *Cevheretü't-tevhîd*'e yaptığı şerhin hâşiyesidir. 10. *İthâfî'l-ins fi'l-'alemiyyeti ve ismi'l-cins* (Dimaşk 1302). Nahve dairdir. 11. *Behcetü'l-ins ve'l-i'tinâs şerḥu zâreni'l-maḥbûb fi ri'yâzi'l-âs* (Kahire, ts.). 12. *Hâşiyeye 'alâ şerḥi's-Şeyḥ Ḥalîd 'ale'l-Muḥaddimetü'l-Ezheriyye* (Bulak 1286). Nahivle ilgilidir. 13. *Hâşiyeye 'alâ şerḥi'l-Mevlî 'ale's-Semerḳandiyye fi'l-isti'ârât* (Kahire 1281, 1301, 1308). 14. *Hâşiyeye 'alâ Muḡni'l-lebîb* (Kahire 1299). İbn Hişâm'ın nahve dair *Muḡni'l-lebîb* adlı eserinin hâşiyesidir. 15. *Hâşiyeye 'alâ Şerḥi İbn Hişâm li-Muḥtaşarihi's-Şüzûr* (Kahire 1285, 1303, 1305, 1307). İbn Hişâm'ın nahve dair kendi eseri *Şüzûrû'z-zeheb*'e yaptığı şerhin hâşiyesidir (eserlerinin geniş bir listesi için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 637; *Suppl.*, II, 738).

BİBLİYOGRAFYA:

Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr*, III, 572-575; Serkis, *Mu'cem*, I, 275, 473-474; II, 1980; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-feḥâris*, I, 133-139, ayrıca bk. İndeks; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 362-363; Brockelmann, *GAL*, II, 637; *Suppl.*, II, 738; *İzâhu'l-meknân*, I, 15, 116, 307, 347, 404, 578; II, 42, 74, 437, 449, 501; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 358; Ziriklî, *el-A'lam*, VII, 298 vd.; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, XI, 183-184; Muhammed b. Hasan el-Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî ft târiḥi'l-fıkḥi'l-İslâmî*, Medine 1396-97/1976-77, II, 297.

MEHMET ŞENER

EMİRÜ'İ-MÜ'MİNİN

(أمير المؤمنين)

İslâm tarihinde**Hz. Ömer'den itibaren****devlet başkanlarına verilen unvan.**

İslâm devlet başkanlarına "halife" ve "imam" denildiği gibi daha yaygın olarak "emirü'l-mü'minin" de (müminlerin emiri) denilmektedir. Bu tabir ilk defa,

hicretin on yedinci ayında (Receb 2 / Ocak 624) Hz. Peygamber tarafından Kureys kervanını basmak üzere Batn-ı Nahle'ye gönderilen seriyyenin kumandanı Abdullah b. Caḥ's'a verilmiştir. Aynı şekilde, Resûl-i Ekrem'in Suriye'ye göndermeyi kararlaştırıp vefatından sonra Hz. Ebû Bekir tarafından sevk edilen ordunun kumandanı Üsâme b. Zeyd'e ve Kâdisiye Savaşı kumandanı Sa'd b. Ebû Vakkâs'a da sahâbîlerin emirü'l-mü'minin diye hitap ettikleri bilinmektedir. Ancak bu tabir, Hulefâ-yi Râşidin döneminden itibaren sadece halifelere verilen bir unvan olmuştur. İlk olarak bu unvanla anılan halifenin Hz. Ömer olduğu konusunda görüş birliği vardır. Hz. Ebû Bekir'e sahâbîler "halîfetü Resûlillâh" (Resûlullah'ın halifesi) demişler, ondan sonra halife olan Hz. Ömer'e ise "halîfetü halîfeti Resûlillâh" (Resûlullah'ın halifesinin halifesi) diye hitap etmişlerdir. Fakat sahâbîler, ileriye doğru halife sayısı artacağından bu hitap şeklini ağır buldular. Ebû Mûsâ el-Eş'arî Hz. Ömer'e yazdığı bir mektupta kendisine emirü'l-mü'minin diye hitap etmiş, bu arada Adî b. Hâtim et-Tâî, Mugîre b. Şu'be, Amr b. Âs ve diğer bazı sahâbîlerin de Hz. Ömer'e aynı şekilde hitap etmeleri üzerine bu unvan yaygınlaşmıştır.

Emirü'l-mü'minin unvanı İslâm tarihinde siyasî, askerî ve dinî bir mahiyet arz etmektedir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali başta olmak üzere hemen bütün halifeler bu unvanı tevarüs etmişlerdir. Emevîler ile Bağdat ve Kahire'deki Abbâsîler'in yanında Abdullah b. Zübeyr ve İslâm dünyasının diğer bölgelerinde hilâfete kendilerinin daha çok hak sahibi olduğunu ileri süren bazı hükümdarlar emirü'l-mü'minin unvanını kullanmak hususunda büyük mücadeleler vermişlerdir. Bunlar arasında Hz. Ali soyundan gelen İdrîsîler, Abbâsîler'den daha çok halifelîğe layık olduklarını iddia eden Şîî Fâtımîler, Karmatîler, İbâzî olan Rûstemîler ve Muvahhidler sayılabilir. Bu unvanın kullanıldığı diğer bir devlet de Endülüs Emevîleri'dir. III. Abdurrahman, İbn Hafsûn isyanının bastırılmasından sonra 316 (929) yılında Endülüs Emevî Devleti tarihinde ilk defa bu unvanı kullanmaya başlamıştır. III. Abdurrahman emirü'l-mü'minin unvanını Abbâsîler'e karşı çıkmasından ziyade, kısa zamanda Kuzey Afrika'ya hâkim olan ve Endülüs'teki gelişmelere müdahale eden Şîî Fâtımîler'in düşmanca davranışlarına karşı koyabilmek için kullanmıştır. Endülüs'teki diğer mü'lûkû't-tavâif de bu unvanı

II. Abdülhamid'in
"emîr'ü'l-
mü'minin"
unvanını
kullandığını
gösteren
bir belge
(Hicaz
Vilâyeti
Salnâmesi, s. 82)

kullanma hususunda birbirleriyle yarış etmişlerdir. Doğudaki müslüman devletler ise Abbâsîler'e saygılarından dolayı emîr'ü'l-mü'minin unvanını kullanmamışlardır. Fakat batıda Ağlebîler, Zîrîler ve Hammâdîler hariç Kuzey Afrika ve Endülüs'teki müslüman devletlerin zaman zaman bu unvanı kullandıkları anlaşılmaktadır.

Moğollar'ın 656'da (1258) Bağdat'ı işgali üzerine Memlûk Sultanı Baybars tarafından Kahire'ye götürülen ve Müstansır - Billâh lakabıyla halife ilân edilen Ebû'l-Kâsim Ahmed ve halefleri emîr'ü'l-mü'minin unvanını kullanmaya devam ettiler. Ancak Bağdat Abbâsî Halifeliği'nin yıkılmasının ardından bu unvanı kullanan devletlerin sayısı artmıştır. Bunlar arasında Fas'ta hüküm sürmüş olan Merînîler, Filâlîler, Sa'dîler, Hafsîler sayılabilir. Osmanlı sultanları da hilâfetin Osmanlı hânedanına intikalinden sonra (1517) bu unvanı kullanmışlardır. Nitekim II. Abdülhamid saltanatı süresince çok sık kullandığı "halîfetü'l-müslimîn" unvanı dışında emîr'ü'l-mü'minin de kullanmıştır. Meselâ 1306 (1889) tarihli *Hicaz Vilâyeti Salnâmesi*'nde tuğranın altında "emîr'ü'l-mü'minin, urvetü'l-vüskâ-yi muvahhidîn, hâdimü'l-Haremeyn" ibaresi yer almaktadır. Bu durum saltanatın hilâfetten ayrılıp ilga edilmesine kadar devam etmiş, hilâfet makamında bulunan kişiye ise sadece "halîfetü'l-müslimîn" denilmiştir. İmâmiyye Şîası emîr'ü'l-mü'minin unvanını genellikle yalnız Hz. Ali hakkında kullanır. Fas krallığında bu unvan hâlâ devam etmektedir.

Emîr'ü'l-mü'minin tabirinin başına bazı kelimeler eklenmek suretiyle hükümdarlara ve önemli devlet adamlarına halifeler tarafından unvan veya lakaplar verilmiştir. Tuğrul Bey'e "yeminü emîri'l-mü'minin", Alparslan ve Sencer'e "burhânü emîri'l-mü'minin", Melikşah'a "kasimü emî-

ri'l-mü'minin" (her hususta halifenin ortağı) lakaplarını Abbâsî halifeleri vermişlerdir. Emîr'ü'l-mü'minin ilâvesiyle kullanılan diğer bazı lakaplar da şunlardır: "Abd, halîl, hâlisâ, hâssa, hüsâm, mevlâ, muhyî, muîn, nâsir, nasîr, radî, safî, seyf, siddîk, sika, umde, velî, vezîr, yemîn".

BİBLİYOGRAFYA :

Vakıdî, *el-Megâzî*, I, 19; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 281; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 2748; II, 5; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâ'il* (nşr. Velîd Kas-sâb — Muhammed el-Mısıri), Riyad 1400/1980, I, 226-227; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, I, 609-615; Kal-kaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, V, 475-476, 487, 491, 493; VI, 49, 65, 76, 108, 113, 119, 122, 129, 268; *Hicaz Vilâyeti Salnâmesi*, Mekke 1306, s. 81-82; Subhî es-Sâlih, *İslâm Mezhepleri ve Müesseseleri Tarihi* (trc. İbrahim Sarmış), İstanbul 1983, s. 218-219; Hasan el-Bâşâ, *el-Elkâbü'l-İslâmiyye*, Kahire 1409/1989, s. 194-214; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâttübü'l-idâriyye* (Özel), I, 81-91; M. Max Van Berchem, "Titres califiens d'occident", *JA*, IX (1907), s. 245-335; A. J. Wensinck, "Emîrül-mü'minin", *IA*, IV, 263-264; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", a.e., X, 366-367, 398; H. A. R. Gibb, "Amîr al-Mu'minin", *EL*² (Fr.), I, 458; Maya Shatzmiller, "Marinides", a.e., VI, 558; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 188; DMF, I, 251; Dihhudâ, *Lugathâne*, V, 223-233.

MUSTAFA FAYDA

EMİRÜ'L-MÜ'MİNİN Fİ'L-HADİS

(Amîrü'l-mü'minin fi'l-hadîs)

Dönemindeki âlimler arasında
en üstün seviyeye ulaşmış
hadis hâfızları için kullanılan bir tabir.

"Müminlerin lideri ve yöneticisi" anlamında daha çok halifelere verilen emîr'ü'l-mü'minin unvanı, derin hadis bilgisi ve güçlü hâfızasıyla devrindeki âlimler arasında en üstün seviyeye ulaşan, râviler ve rivayetleri konusunda önemli görüşleri olan bazı hadis hâfızları hakkında kullanılmıştır. Hadis ilminde bu seviyeye gelebilmek için hadis hâfızı olmanın yanında bazı hadislerdeki çok hassas rivayet kusurlarını (ilel) iyi bilmek ve çeşitli hadis ilimlerinde eser kaleme almış olmak gerekir. Küfe'de âlimler arasında "emîr'ü'l-mü'minin" denince sadece Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn'in hatıra gelmesi (İbn Hacer, VIII, 276), yanlış anlaşılması ihtimali bulunmadığı zaman unvanın bu şekilde de kullanıldığını göstermektedir.

Yaşadıkları dönemde emîr'ü'l-mü'minin unvanıyla anılan muhaddisler şunlardır: Ebû'z-Zinâd, İbn İshak, Hişâm ed-Destüvâi, Şu'be b. Haccâc, Süfyan es-Sevri, Mâlik b. Enes, Abdullah b. Mübarek, Yahyâ b. Saîd el-Kattânî, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Ebû'l-Velîd et-Tayâlîsi, Ali b.

Medînî, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Zührlî, Ebû Hâtim er-Râzî ve Dârekutnî. Daha sonraki devirlerde Cem-mâlî, Sibt İbn'ul-Acemî ve nihayet İbn Hacer el-Askalânî'ye de bu unvan verilmiştir. Hadis ilminde otorite olan kimselerin beğendikleri bazı muhaddisleri bu unvanla anmaları ise kabul görmüştür. Hadis rivayet ilminin kurucusu sayılan Zührlî ile Evzâî ve Leys b. Sa'd gibi büyük hadis âlimleri hakkında emîr'ü'l-mü'minin fi'l-hadîs denmemesi onların daha az öneme sahip olduklarını göstermez.

Bu unvanın en ünlü muhaddisler için kullanılmasından hareketle Arap dil âlimi Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ile Ebû Hayyân el-Endelüsî hakkında "emîr'ü'l-mü'minin fi'n-nahv", Şâfiî fakihi Ebû İshak eş-Şîrâzî için de "emîr'ü'l-mü'minin fi'l-fukahâ" denmiştir (Abdülfettâh Ebû Gudde, s. 122).

Emîr'ü'l-mü'minin fi'l-hadîs unvanının, Asr-ı saâdet'ten sonraki devirlerde hadis ve sünneti yaşatmaya çalışacak kimseleri hayırla yâdeden bir hadisten çıkarılmış olabileceği söylenmekteyse de (Kâsimî, s. 19) bu rivayetin güvenilir olmadığı anlaşılmaktadır (Abdülfettâh Ebû Gudde, s. 123-125).

Muhammed Habîbullah eş-Şinkîti, *Hediyetü'l-muğîs fi ümerâ'i'l-mü'minin fi'l-hadîs* adlı manzum risâlesinde (nşr. Remzî Sa'deddin Dimaşkiyye, Beyrut 1410/1989) kendilerine emîr'ü'l-mü'minin fi'l-hadîs denilen bazı muhaddislerin adlarını zikretmekte, Abdülfettâh Ebû Gudde ise *Cevâbü'l-hâfız Ebî Muhammed 'Abdîl'azîm el-Münzirî el-Mısıri* adlı eserinde "Ümerâü'l-mü'minin fi'l-hadîs" başlığı altında (s. 103-125) bu konu üzerinde durmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib el-Bağdâdî, *Şerefü'l-aşhâbi'l-hadîs* (nşr. M. Saîd Hatiboğlu), Ankara 1991, s. 31; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 276; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 126-127; Kâsimî, *Kavâ'idü't-tahdîs* (nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr), Dimaşk 1352/1925, s. 19; Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâ'î-şü'l-haşîs*, Kahire 1377/1958, s. 154; Ahmed b. Muhammed el-Gumârî, *Âli b. Ebî Tâlib*, Kahire 1389/1969, s. 68; Muhammed Accâc el-Hatib, *Uşûlü'l-hadîs*, Beyrut 1401/1981, s. 449; Abdülhâdî Ahmed Hüseyin, *Mezâhirü'n-neh-dati'l-hadîsiyye ft 'ahdi Ya'kübe'l-Manşûri'l-Muvahhidî*, Tıtvân 1402/1982, I, 226; Muhammed Edib Sâlih, *Leme'hât ft uşûli'l-hadîs*, Beyrut 1409/1988, s. 104-105; Muhammed Habîbullah eş-Şinkîti, *Hediyetü'l-muğîs ft ümerâ'i'l-mü'minin fi'l-hadîs* (nşr. Remzî Sa'deddin Dimaşkiyye), Beyrut 1410/1989; Abdülfettâh Ebû Gudde, *Cevâbü'l-hâfız Ebî Muhammed 'Abdîl'azîm el-Münzirî el-Mısıri*, Halep 1411, s. 103-125; Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 75.

M. YAŞAR KANDEMİR